שן דחלב כתב רחמנא עין ואי כתב רחמנא עין ה"א מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו אבל שן לא צריכא ואימא [1]כי יכה כלל שן ועין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שן ועין אין מידי אחרינא לא לחפשי ישלחנו חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש [א]מום שבגלוי ואינן חוזרים [א]אף כל מומין שבגלוי ואינן חוזרין אי מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו ואינו חוזר אף כל מומין שבגלוי ואינו חוזר ובטל ממלאכתו[ב] אלמה תניא [ב]תלש בזקנו ודילדל בו עצם עבד יוצא [ג]בהם לחירות לחפשי ישלחנו ריבויא הוא ואי ריבויא הוא אפי' הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור נמי אלמה תניא [ד][ג]הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור אין עבד יוצא בה לחירות א"כ שן ועין מאי אהני ליה [ה]ת"ר [ד]בכולם עבד יוצא בהם לחירות וצריך גט שחרור דברי ר"ש ר"מ אומר אינו צריך [ו]ר"א אומר צריך ר' טרפון אומר אינו צריך ר"ע אומר צריך המכריעים לפני חכמים אומרים נראין דברי ר"ט בשן ועין שהתורה זכתה לו ודברי ר"ע בשאר אברים הואיל וקנס חכמים הוא קנס [ז]הוא קראי קא דרשינן אלא הואיל ומדרש חכמים הוא מ"ט דר"ש יליף שילוח שילוח מאשה מה אשה בשטר אף עבד נמי בשטר ור"מ אי כתב חפשי לבסוף כדקאמרת השתא דכתב לחפשי ישלחנו הוה ליה חפשי מעיקרא [ח]ת"ר [ה]הכהו על עינו וסמאה על אזנו וחרשה עבד יוצא בהן לחירות [ט][ו]נגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אין עבד יוצא בהן לחירות אמר [י]רב שמן לרב אשי למימרא דקלא לאו כלום הוא [כ]והתני רמי בר יחזקאל [ז]תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם ואמר רב יוסף אמרי בי רב [ח]סוס שצנף וחמור שנער ושברו כלים בתוך הבית משלמים חצי נזק א"ל שאני אדם דכיון דבר דעת הוא איהו מיבעית [ל]נפשיה [מ]כדתניא [ט]המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים כיצד [י]תקע באזנו וחרשו פטור אחזהו ותקע באזנו וחרשו חייב ת"ר [כ]הכהו על עינו וכהתה על שינו ונדדה אם יכול להשתמש בהן עכשיו אין עבד יוצא בהן לחירות ואם לאו עבד יוצא בהן לחירות תניא אידך [ל]הרי שהיתה עינו כהויה וסמאה שינו נדודה והפילה אם יכול להשתמש בהן כבר עבד יוצא בהן לחירות ואם לאו אין עבד יוצא בהן לחירות וצריכא דאי אשמועינן הך קמייתא משום דמעיקרא נהורא בריא והשתא נהורא כחישא אבל הכא דמעיקרא נמי נהורא כחישא אימא לא ואי אשמועינן הא משום דסמיא לגמרי אבל התם דלא סמיא לגמרי אימא לא צריכא [נ]תנו רבנן [מ]הרי שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה לחתור לו שינו והפילה שיחק באדון ויצא לחירות רשב"ג אומר [1]ושחתה עד שיתכוין לשחתה ורבנן האי ושחתה מאי עבדי ליה מיבעי להו לכדתניא [ס]ר"א אומר הרי שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה [נ]פטור מ"ט דאמר קרא ושחתה עד שיכוין לשחתה ואידך מושחת [ע]שחתה נפקא ואידך שחת שחתה לא דריש א"ר ששת [ס]הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות מ"ט מחוסר אבר הוא ותנא תונא [פ][ע]תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות [צ]יכול יבשה גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה ת"ל [2]מן העוף [פ]ולא כל העוף א"ר חייא בר אשי אמר רב היתה לו

יתרת

שן דחלב. שן שינק בה דעתיד להחליפה כגון בעבד קטן: **לחפשי ישלחנו.** ריבה לו שלוחים מדלא כתיב חפשי הוא או יצא חפשי: **בטל ממלאכתו.** העין [ק]נסמת מראות והשן מללעוס: **ודילדל בו עצם.** השמיטו ממקומו ומחובר בבשר: **יוצא בו לחירות.** אם עצם שאינו חוזר הוא וסופו ליבש וליפול ואע"ג דליכא ביטול מלאכה דהא עצם דזקן לאו מידי הוי עביד כיון דבגלוי הוא ואינו חוזר הרי הוא כעשרים וארבעה ראשי אברים: **ריבויא הוא.** אינו לשון כלל להיות נידון בכלל ופרט אלא בריבה ומיעט וריבה וריבה הכל: **וצמתה.** יבשה: **א"כ.** דלא ממעט מידי מיעוט דשן ועין למאי מיעט: **בכולן.** בראשי אברים קאי: **וצריך גט שחרור.** להתירו בבת חורין: **שהתורה זכתה לו.** דכתיב בהדיא: **אי כתב חפשי לבסוף כדקאמרת.** דלאו חיפושו אלא בשילוח: **השתא דכתיב לחפשי ישלחנו הוה ליה חפשי מעיקרא.** וכי אתא ישלחנו לשאר ראשי אברים אתא: **כנגד עינו.** שהכה בכותל והבעיתו בקול ואינו רואה או נתחרש: **ושברו.** בקול: **משלם נזק שלם.** כסומכוס מוקמינן לה בב"ק [ר] דאמר בהמה שהזיקה בצרורות משלם נזק שלם: **ושברו את הכלים.** בקולם: **חצי נזק.** כדין צרורות לרבנן דפליגי עליה דסומכוס בב"ק ואמרי אינו משלם אלא חצי נזק צרורות: **שאני אדם דבר דעת הוא.** האי ניזק וכי מיבעית מדעתיה קא מיבעית שנותן לבו אל פחד קול הבא פתאום: **וכהתה.** ולא נסמית לגמרי שרואה במקצת: **אם יכול להשתמש.** במראה זה: **וצריכי.** הני תרתי יצא לחירות לאשמועינן דהיכא דאין יכול להשתמש אע"ג דלא סמאה לגמרי הויא השחתה והיכא דסמאה לגמרי אע"ג דכהויה הויא מעיקרא הואיל והיה יכול להשתמש למראיתה בדוחק הויא השחתה: **והשתא נהורא כחישא.** שאין יכול להשתמש: **דמעיקרא נמי נהורא כחישא.** ואע"ג דיכול להשתמש בו אימא לאו עין הוא: **לחתור לו שינו.** לנקרה [ש]ולגרר סביב מושבה: **לכדתניא הושיט ידו למעי [ת]שפחה.** להוציא עוברה פטור דלא נתכוין לעין כלל אבל כחול לי עיני דנתכוין לעין אע"ג שלא נתכוין לשחתה חייב: **מושחת.** נפקא לן הא דר"א פרט לזה שלא נתכוין לשחת כלל ושחתה משמע בעסוק בה הכתוב מדבר ואפ"ה מתכוין לשחתה בעינן: **וחטטה.** הוציאה לחוץ: **ותנא תונא.** כלומר מצינו תנא שלנו המסייענו בזאת: **ואין תמות וזכרות בעופות.** האי קרא דריש הנאמר בכל (כלל) הקרבנות (ויקרא כב) איש איש מבית ישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם וגו' לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים מדלא כתיב לרצונכם [א]זכר תמים ולישתוק לימדך שאין מקפיד על תמות וזכרות אלא על אלו: **נחטטה עינה.** אלמא אף על גב דסמויה מעיקרא כי חטטה משוי ליה מומא:

יתרת

הואיל ומדרש חכמים הוא. פי' משום הכי אמר דבשאר דברים צריך גט שחרור וא"ת ומה בכך הואיל ומדרש חכמים הוא והלא כמה גופי תורה תלויין שאינם באין אלא מכח דרשה לכן נראה לר"ת דגט זה אינו אלא מדרבנן דחיישינן שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה לפי שאין המדרש ידוע לעולם לכך תקנו גט שחרור[א] וריב"א פירש דודאי שן ועין דכתיב בהדיא בקרא ועלייהו כתיב לחפשי ישלחנו דמשמע חפשי מעיקרא ובהא פשיטא ליה דלא גמר שילוח שילוח מאשה ולכן א"צ גט שחרור אבל שאר אברים דלא נפקי אלא מיתורא דישלחנו[ב] ודאי בהכי גמירי שילוח שילוח מאשה ולכך צריך להו גט שחרור: **תרנגול** שהושיט ראשו וכו'. בתרנגול גרסינן נזק שלם ובסוס שצנף חצי נזק וכן מוכח בפרק כיצד הרגל (ב"ק דף יח:):

מיבעי ליה לכדתניא הרי שהושיט כו'. השתא משמע דכ"ע דכשלא נתכוין לעין פטור ותימה דבפרק כיצד הרגל (ב"ק דף כו:) אמר רבה היתה מונחת לו אבן בחיקו ולא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה [ג]לענין עבד פלוגתא דרשב"ג ורבנן וי"ל דשאני הכא דאיכא תרתי לטיבותא שהוא מתכוין לטובה[ג] ולא נתכוין לעין כלל[ד] אבל ההיא דהתם[ה] הוי דומיא לכחול לו עין וסמאה דאיכא חדא לטיבותא שנתכוין לרפאות וחדא לריעותא שנתכוין לעין:

סמויה וחטטה יוצא בהן לחירות. ואע"ג דלעיל אמר כהויה וסמאה אם אינו יכול להשתמש בה כבר אין יוצא בהן לחירות והכא כיון דסמויה משמע שלא היה יכול להשתמש בה כבר מ"מ הכא שאני דחטטה עשאו מחוסר אבר:

[**ותנא** תונא כו'. תימה דלא דמי לעוף דמתחילה לא היה בו דבר שראוי לפסול בו דאפילו עינו סמויה בו לא היה פסול אבל עבד הרי היה בו מתחילה דבר הראוי לצאת בו. ת"י]: **ת"ל** מן העוף ולא כל העוף. תימה ל"ל קרא כיון דמחוסר אבר פסול לבני נח כדדרשינן בפ"ק דע"ז (דף ה:) ובפ"ב דזבחים (ד' קטז.) מכל החי מכל בשר[ו] הבא בהמה שחיין ראשי אברין שלה[ו] וי"ל דאי לא כתב קרא גבי ישראל הוה מוקמינן קרא דבני נח בישראל ולא לבני נח כדאמר בפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נט.) כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח[ז] א"נ ה"א כיון דאישתרי בעל מום בעופות טפי מבהמה אישתרי אפילו מחוסר אבר וקרא דכתיב איירי בבהמה[ח] [ד]:

המנונא

ד. דנתכון לדבר אחר להוציא את הולד. רמב"ן. ה. איכא חדא לגריעותא שלא נתכוין לטובה אע"פ שלא נתכוין לאותו אבר. ריטב"א. ו. דמי איכא מידי דלישראל שרי ולבני נח אסור. תוס' ע"ז ה: ז. ולכך הוצרך לשנותה כדי לאסור לזה ולזה. תוס' חולין כג. ח. שמצינו שנאסר בה מום לישראל. תוס' הרא"ש.

ומסתברא דטעמייהו דרבנן דלא דרשי ושחתה אלא לאפוקי עובר דלאו בר השחתה הוא שהרי לא יצא לאויר העולם. אבל עבד אפילו שלא נתכוון ליגע באבר יצא לחרות, והיינו דאמרינן בב"ק ס"פ כיצד הרגל [כו, ב] אמר רבה היתה אבן אחת מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה מעולם או שהכיר בה ושכחה או שנתכוון לזרוק שתים וזרק ארבע, לענין עבד פלוגתא דרשב"ג ורבנן, דתניא הרי שהיה רבו רופא וכו' ז) אלא לרבנן אע"פ שלא כיון לזרוק בעבד יוצא לחרות. והר"ם ז"ל [עבדים פ"ה הי"ב] ור"ש ז"ל פירשו טעמא דעובר דמודו רבנן דאינו יוצא לחרות שהרי לא ידע דבר שיתכוון לו. וטעמא דבכחול לי עיני שיוצא לחרות שהרי נתכוון ליגע באבר אע"פ שלא נתכוון להזיק*. וכתב הר"ם שאם נתכוון לזרוק לבהמה וזרק לעבדו והפילו שינו או סימא עינו לא יצא לחרות, נראה שדחה ההיא דרבה. וצ"ע. ולפום סוגיא דגמ' הכי דינא ופירושה כמו שכתבנו. סמויה. אע"פ שאין רואה בה כלל. וחטטה. שהוציא העין לחוץ והפילו לארץ.

* עיין תוס' ד"ה מיבעי ליה.

רנ א מיי' פ"ה מהל' עבדים הל"ד סמג עשין פו טוש"ע י"ד סי' רסז סעיף כו:

רנא ב מיי' שם הל"ו טור ש"ע שם סעי' ל:

רנב ג מיי' שם טוש"ע שם סעי' לא:

רנג ד מיי' שם הל"ד טוש"ע שם סעי' לו:

רנד ה ו מיי' שם הל"ו טור ש"ע שם סעיף לה:

רנה ז ח מיי' פ"ב מהל' נזקי ממון הל"ט והל' י סמג עשין טוש"ע חו"מ סי' שצ סעי' י:

רנו ט י מיי' פ"ו מהל' חובל ומזיק הל"ו סמג עשין ע טוש"ע חו"מ סי' תכ סעי' לב וסעי' כה:

רנז כ מיי' פ"ה מהל' עבדים הל"ח סמג עשין פו טוש"ע יו"ד סי' רסז סעי' לד:

רנח ל מיי' שם הל"ט טוש"ע שם סעי' לג:

רנט מ נ מיי' שם הל' יב יג טוש"ע שם סעי' לו:

רס ס מיי' שם הל"י טוש"ע שם סעי' לג:

רסא ע פ מיי' פ"ג מהל' איסורי מזבח הל"א סמג לאוין שטו:

תוס' ר"י הזקן

דחלב. שן הקטנים היונקים שאם נופלת חוזרת. ובטל ממלאכתו. ואבר שאין לו מלאכה אינו לא יוצא לחירות. ודלדל בו עצם. ואינו חוזר למקומו לעולם. ריבויא הוא. וריבה אבר אע"פ שאינו עושה מלאכה גלויה. אבל כל אבר ודאי עושה מלאכה. (בשבילה) [ותלש בזקנו ודלדל בו עצם], אע"ג דבעינן מומין שבגלוי הרי בטל מעשה השינים הקבועים בו שהוא אבר גלוי, וכ"כ הר"ם [עבדים פ"ה ה"ד] שהרי ביטל מעשה השינים הקבועים באותו עצם. ומסתברא דהלכה כר' עקיבא מחבירו) ואע"ג דאיכא מכריעין, הכרעה שלישית היא ואינה מכרעת, שהרי לא הזכירו בביאור בין שן ועין בין בשאר ראשי אברים ודמיא להא דתניא בהגוזל זוטא [ב"ק קטז, א] חבית של תרומה שנגלתה בית שמאי אומרים תעשה דלוף ובה"א תשפך הכל, א"ר ישמעאל אני אכריע בבית תעשה דלוף ובשדה תשפך הכל, ואמרו כל הכרעה שלישית אינה מכרעת. פי' הואיל ולא זכרו בביאור בין בבית בין בשדה אע"פ שדעתם כך היא, היא הכרעה שלישית. וכ"כ ר"ש בפרק ראשית הגז [חולין קלו, א] ובהגוזל זוטא [ב"ק שם]. והרי"ף שכתב שאין הלכה כמכריע אלא במשנה אולי לרווחא דמילתא כתב הכי כלומר אפילו היא הכרעה. כנגד עינו. שנבקע המקום. תקע. קול התרנגול במקרא תקיעה, ולסוס צנפה, ולחמור נעירה. נזק שלם. דאית ליה דצרורות חייבין נזק שלם ומותיב בפרק כיצד [ב"ק יט, א] מה המשנה ומשני דשדי בה בזוני, פי' שיש זרעים בכלי ודרך התרנגול להכניס ראשו. חצי נזק. דצרורות נינהו דהא לאו גופיה אזיק אלא כחו. ואם לאו. שאינו יכול להבחין בה בין דבר לדבר בדקדוק. אם יכול להשתמש בה כבר. שהיה רואה בה קצת הואיל ועכשיו אינו רואה בה כלל יוצא לחרות (וכל זה). שיחק. שגרם לו לצאת מתחת ידו. פטור. מלשחרר העובר שלא יצא העובר לחרות כשיולד.

א) [בכת"י: מומין], ב) [בכורות לז ע"א, וע"ש תוד"ה מה הפרט], ג) [בכת"י: בו], ד) ב"ק פו. גיטין מב:, ה) גיטין שם, ו) [בכת"י ודפו"ר: רבי אליעזר], ז) [בכת"י נוסף: חכמים, וכצ"ל. (רש"ש, ע"ש)], ח) ב"ק לא. לח., ט) [בכת"י: כנגד], י) [בכת"י נוסף: ליה], כ) שם יח., ל) [עי' תוס' ב"ק לא ע"א ד"ה לא משום], מ) ב"ק לא. [נו], נ) ב"ק כו:, ס) [בכת"י ובילקו"ש: ר' אלעזר], ע) [בכת"י: ושחתה], פ) חולין כג. זבחים קטז. [מנחות ו. כה. תמורה יד.], צ) [בכת"י נוסף: אפילו], ק) [נ"ל נסמית. (יעב"ץ)], ר) [דף יט.], ש) [בדפו"ר: ולגרר], ת) [בדפו"ר: שפחתו], א) נ"ל תמים זכר, ב) [בדפו"ר: לעינן], ג) [בראשית ו, יט], ד) [וע"ע תוס' זבחים לה: ד"ה אלא ועוד שם סח: ד"ה ושניסמית], ה) [אנ"ל ת"ר בכולן וכו' ומסתברא], ו) [עירובין מו ע"ב], ז) [נ"ל אלמא לרבנן],

◆

תורה אור השלם

1. וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: שמות כא כו
2. וְאִם מִן הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַייָ וְהִקְרִיב מִן הַתֹּרִים אוֹ מִן בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת קָרְבָּנוֹ: ויקרא א יד

◆

מוסף רש"י

שן דחלב. שן תינוק שיש לה חליפין (שמות כא כו). **בכולם.** עשרים וארבעה ראשי אברים האמורין במס' נגעים (פ"ו מ"ז) לענין שאין מטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות של ידים ורגלים וראש החוטם וראשי האזנים וראש הגויה, שהן משופעין לכאן ולכאן ואין נגען נראה לכהן בבת אחת ולא קרינא ביה לכל מראה עיני הכהן, **עבד יוצא בהם לחירות.** דמומין שבגלוי הן ואין חוזרין כשן ועין ואתרבו בכלל ופרט וכלל (גיטין מב:). **המכריעים לפני חכמים.** דעת חכמים איזו נראה, ולא אתפרש מאן נינהו (שם). **נגד עינו.** הכהו בכותל כנגד עינו של זה (ב"ק צא.). **ותקע בו ושברו.** שנבקע הכלי מחמת הקול (שם יח:). **אמרי בי רב.** התלמידים בבית המדרש דכל היכא דמיירי בבי רב לא רב ממש הוא אלא בבית המדרש הוא (לקמן מז:). **סוס שצנף.** ושיבר כלים בקולו (ב"ק יח:). **המבעית את חבירו.** תקע לו באזנו פתאום ובעתו, דלא עביד ביה מעשה בגופו (שם נו.). **פטור מדיני אדם.** לשלם, **וחייב בדיני שמים.** פורענות לשלם לרשעים, שנתכוין להפסיד את ישראל (גיטין נג.).

המשך בסוף המסכת.

◆

מוסף תוספות

א. אבל בשן ועין לא חיישינן דזיל קרי ביה רב הוא. תוס' גיטין מב: ולא נהירא פירושו דר' עקיבא ור"ט בדאורייתא פליגי ונמצא דאין זה הכרעה לחזק דברי ר"ע אלא טעמא אחריני הוא דקאמר. תוס' הרא"ש. ב. כדאמרינן לעיל ריבוייה הוא דהיינו מדרש חכמים. שם. ג. לטובתו של עבד. תוס' ב"ק כו: ובהושיט ידו למעי שפחתו נתכון לרפואת שפחתו. ריטב"א.